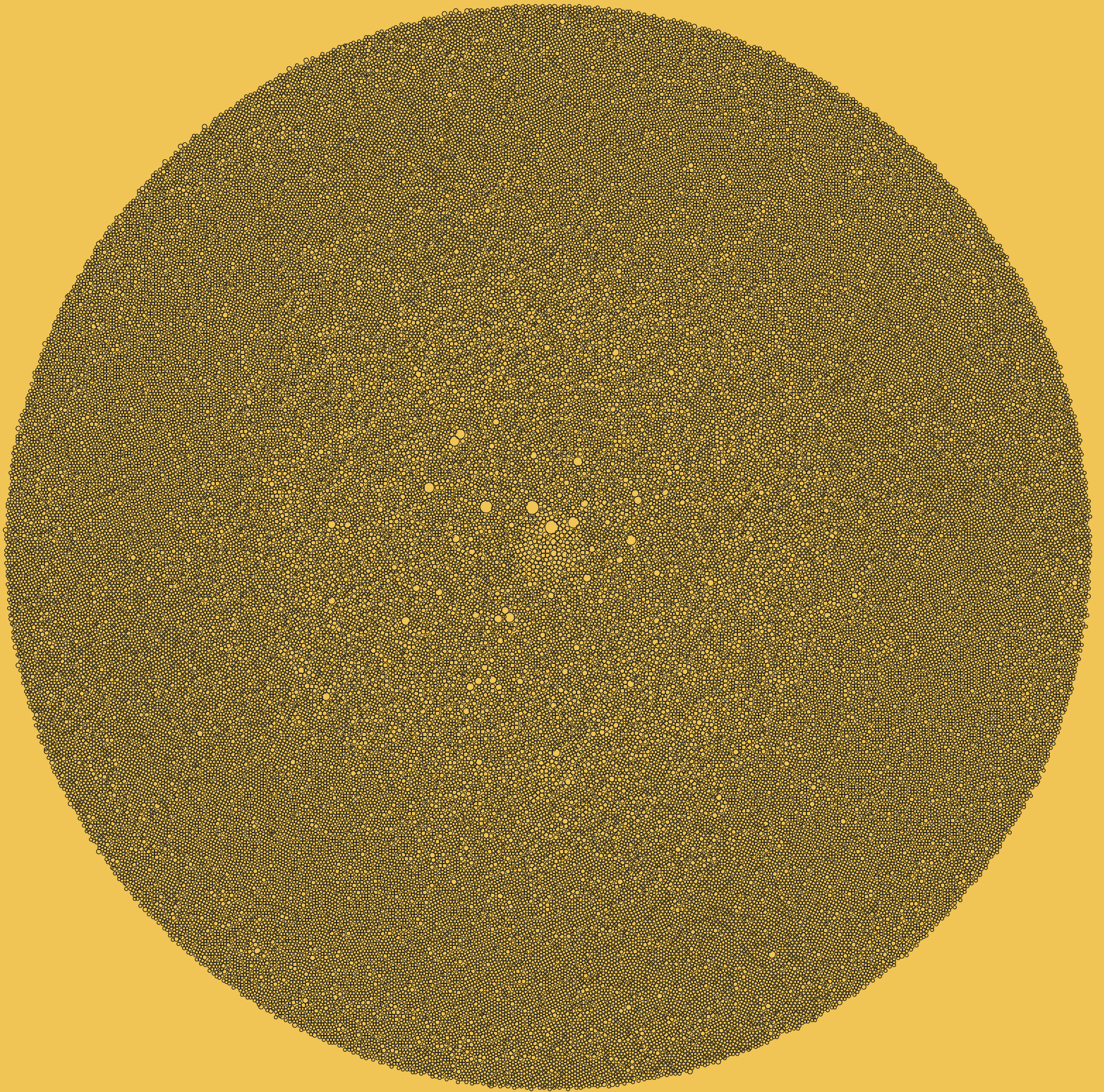

**JEDNA DECENIJA I SEDAM
IZBORNIH GODINA**

JEDNA DECENIJA I SEDAM IZBORNIH GODINA

Svaki od brojnih izbornih ciklusa protekle decenije obeležen je rastućom polarizacijom društva u okolnostima koje mnogi analitičari opisuju kao „zarobljenu državu“, gde korumpirane političke elite ne samo da nekažnjeno krše zakone, već i uspostavljaju nova pravila za zaštitu ličnih interesa.¹ Dominantna, ali krhka i bez samopouzdanja, vladajuća stranka sa satelitima ima potrebu da stalno iznova potvrđuje svoju vlast na redovnim, a češće vanrednim izborima, uz sve rigidniju kontrolu infosfere i sve invazivnije alate za upravljanje javnom percepcijom.

SHARE Fondacija je 2016. uspostavila stalni monitoring predizbornih kampanja na internetu, koji obuhvata onlajn medije i društvene mreže, prateći pojedinačne incidente i trendove. Zahvaljujući svojoj razuđenosti i raznovrsnosti, digitalni prostori donekle izmiču kontroli i mada ih i stranke režima i opozicije koriste uglavnom kao dopunski resurs za svoje analogne kampanje, ipak nisu samo puki odraz političke svakodnevice.

IZBORNA GODINA: 2014.

Izbori za poslanike Narodne skupštine Republike Srbije + Izbori za odbornike Skupštine grada Beograda

Raspisani samo godinu i po dana po uspostavljanju vlade koja je označila kraj vladavine Demokratske stranke, izbori za poslanike Narodne skupštine u ovom ciklusu bili su jubilarni, deseti parlamentarni izbori od obnove višestranačja u Srbiji i čak sedmi u vanrednom terminu. Održani su 16. marta 2014, zajedno sa vanrednim izborima za lokalne odbornike u Beogradu.

U obrazloženju predloga za prevremeno raspuštanje parlamenta, tadašnji premijer Ivica Dačić i potpredsednik vlade Aleksandar Vučić naveli su da je potrebno obezbediti što širu podršku „reformama i modernizaciji društva“.² Analitičari su između redova čitali potrebu Vučića, tada već najmoćnijeg čoveka u zemlji, da razreši disbalans između njegove realne političke moći i formalne zastupljenosti Srpske napredne stranke u ključnim institucijama.³

Izrazitu podršku Vučićevoj stranci, uočenu u svim predizbornim anketama, rezultati su očekivano potvrdili (48,35%).⁴ Počela je era suverene vladavine SNS, uz mnoga nova pravila igre.

Značajan segment kampanje vođen je u digitalnoj sferi, u komentarima na vesti onlajn medija i (zlo)upotrebom tehničkih alata za suzbijanje kritike. Politički motivisane povrede prava i sloboda u digitalnom okruženju nisu bile

nepoznate, ali je njihov porast krajem 2013. i početkom 2014. godine, naveo SHARE Fondaciju da uoči izbora objavi Deklaraciju o poštovanju internet sloboda u političkoj komunikaciji (deklaracija.net) koju je potpisalo više strukovnih udruženja, kao i mediji, organizacije civilnog društva i pojedinci.

Događaj poznat kao afera Feketić definitivno će označiti novo *proširenje područja borbe* u domaćoj političkoj areni.⁵ Naime, na osnovu lažnih masovnih prijava za kršenje autorskih prava, sa Jutjuba i drugih platformi skidani su video-snimci sa satiričnom kritikom usmerenom na predsednika SNS-a Aleksandra Vučića, koji 1. februara na autoputu kod Feketića u Vojvodini spašava dete iz snežne oluje. Na različite načine uklanjani su i drugi onlajn sadržaji koji su, uglavnom kroz parodiju, kritikovali izbor takvih okolnosti za lansiranje predizborne kampanje. U zajedničkom saopštenju, Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i SHARE Fondacija upozorili su da se „internet-delatnici SNS-a javno hvale uspešnim uklanjanjem politički nepodobnih sadržaja sa globalne mreže“ i najavili obraćanje međunarodni organizacijama i pokretanje sudskog postupka protiv odgovornih.⁶ Slučaj je prošao bez epiloga.⁷

U javnost su procurili materijali nezvaničnog „SNS internet tima“ iz kojih su građani po prvi put saznali za razmere operacije političkog astroturfinga na mreži, masovnog prijavljivanja, organizovanog kliktanja i kopiranja pohvalnih, odnosno difamatorskih komentara na sadržaje nepovoljne po vladajuću stranku i njenog predsednika.⁸

Na mrežama su pokretane različite *grassroots* kampanje – poput #uLiceCenzuri⁹ ili #BotićNaBlokici¹⁰ – za širenje svesti onlajn zajednice o spornim političkim praksama na internetu i ohrabrivanje građanskih aktivista. Mada ograničenog dometa, te kampanje su doprinele uspostavljanju čvršćih veza između korisnika mreža, aktivista i računarskih stručnjaka. S druge strane, tradicionalni mediji bliski vlastima neretko su koristili svoj prostor za raskrinkavanje i obračun sa anonimnim učesnicima ovih onlajn pokreta. Fraza „chilling effect“, efekat zebnje, ušla je u svakodnevni rečnik.

Izvor: Vreme

IZBORNA GODINA: 2016.

Izbori za poslanike Narodne skupštine Republike Srbije + Izbori za poslanike Skupštine AP Vojvodine + Lokalni izbori za odbornike skupština opština i gradova

Građani Srbije s pravom glasa izašli su 24. aprila na još jedne prevremene parlamentarne izbore. Istog dana održani su i redovni pokrajinski i lokalni izbori – izuzev u 14 lokalnih samouprava, uključujući Beograd, gde vlastima nije istekao mandat.

Najavljujući svoju ostavku, tadašnji premijer Aleksandar Vučić opisao je predstojeće izbore kao „referendum“ na kom će se odlučivati između budućnosti i prošlosti, a građanima obećao evropski standard za četiri godine.¹¹ O takvoj odluci se, međutim, govorilo već mesecima, a komentatori su je dovodili u vezu sa planskim ciljanjem roka za redovne pokrajinske i lokalne izbore. Prema tim tumačenjima, loš rejting SNS-a u pojedinim gradovima, posebno u Vojvodini, pokрила bi liderska kampanja na republičkom nivou da bi se dodatno utvrdila stranačka hegemonija.¹²

U predizbornoj kampanji vladajuće stranke pod sloganom „Srbija pobeđuje“ dominirale su ekonomske teme i izgradnja infrastrukture, dok su, u međuvremenu umnožene opozicione stranke i razdvojene u dve kolone, pokušavale da nametnu pitanja suvereniteta (Kosovo), socijalnih raslojavanja i korupcije vlasti. Iz analiza domaćih i stranih posmatrača do šire javnosti se probilo i pitanje tzv. funkcionerske kampanje, odnosno zloupotrebe javne funkcije za stranačku promociju.¹³ Posebno je problematizovan ograničen pristup opozicije javnom servisu i drugim elektronskim medijima koji koriste nacionalne resurse za emitovanje svog programa.

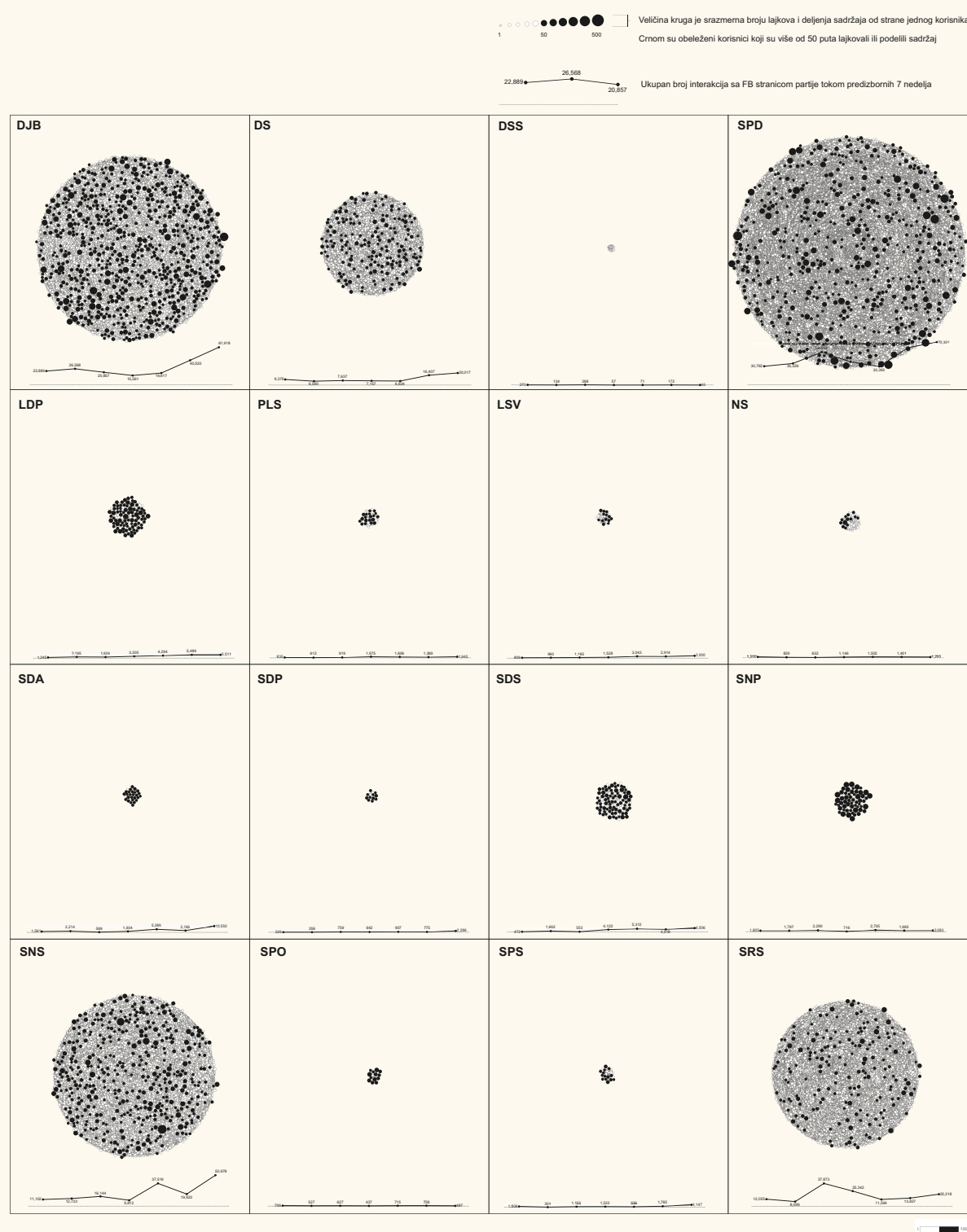
Prvu Vladu Aleksandra Vučića (2014-2016) obeležio je niz afera, uključujući ponašanje nadležnih tokom katastrofalnih poplava i otkrića o plagijatima doktorskih disertacija istaknutih članova vladajuće stranke. Svaka od tih afera praćena je rastućim pritiskom na javnu reč u tradicionalnim i onlajn medijima,¹⁴ od pokušaja da se spreči objavljivanje snimka sukoba braće premijera Vučića i tadašnjeg gradonačelnika Beograda Malog sa pripadnicima žandarmerije koji su obezbeđivali Paradu ponosa,¹⁵ preko

hapšenja građana zbog komentara o poplavama na Fejsbuku,¹⁶ do DDoS napada na portal koji je objavio analize plagiranih doktorata.¹⁷

U periodičnim izveštajima o kršenju digitalnih prava u Srbiji, SHARE Fondacija uočava porast verbalnog nasilja i pretnji u kojima se kao mete, ali i kao počinioci sve češće javljaju političari i javne ličnosti. Pravosuđe, opremljeno za sprovođenje zakona i u digitalnoj sferi, demonstrira očiglednu nezainteresovanost za jedne i neuobičajenu efikasnost u drugim slučajevima, ostavljajući utisak selektivne pravne zaštite. Isprobava se narativ u kom se kritike javnih politika i funkcionera vladajuće stranke tretiraju kao poziv na nasilnu promenu ustavnog uređenja, što će u narednim godinama pratiti mnoga hapšenja zbog psovanja vlasti po društvenim medijima. Sve su brojniji tehnički napadi na medijske i građanske portale, koji se uglavnom izvode snagom brojeva a ređe sofisticiranim alatima.

Poučena iskustvom iz prethodnog izbornog ciklusa, SHARE Fondacija je pokrenula ambiciozan, poluautomatizovan monitoring izborne kampanje, koji je obuhvatao relevantne vesti 10 uticajnih informativnih portala, komentare na vesti, kao i objave sa zvaničnih naloga stranaka na Fejsbuku i Tviteru, uključujući interakcije korisnika sa tim objavama.¹⁸ Rezultat je bio izuzetno detaljna i mašinski čitljiva slika o kampanji, sačinjena od vizualizovanih podataka i teorijskih analiza, čiji opseg dosad nije nadmašen.

Analiza onlajn medija i društvenih mreža, izbori 2016, labs.rs

IZBORNA GODINA: 2017.

Izbori za predsednika Republike Srbije

Druga Vlada Aleksandra Vučića trajala je znatno kraće od prve, od avgusta 2016. do maja 2017. godine, kada je kao premijer podneo ostavku jer je u međuvremenu izabran za predsednika Republike.¹⁹ Izbori su održani 2. aprila, u redovnom roku, a od ukupno 11 predsedničkih izbora od 1990. ovo su bili treći na kojima je pobednik proglašen već u prvom krugu. U ulozi predsednika, Vučić je mandat za čelnicu rekonstruisane vlade predao Ani Brnabić.²⁰

Posmatrači konstatuju da vladajuća stranka zapravo već godinama vodi permanentnu kampanju, dok je za formalnu protivnicima ostavila izuzetno kratak rok. Kako funkcioneri na vlasti zauzimaju veći deo tradicionalnog medijskog prostora, kampanje ostalih učesnika u trci odvijaju se primarno na javnim skupovima i na internetu.²¹ Jezik u javnom prostoru sve je oštrij, a zabeležen je i niz fizičkih napada, uz brojna kršenja izbornih pravila, od nepropisnog oglašavanja do kupovine glasova.²² Uočava se rast nepoverenja građana u izborni proces usled nerešenih proceduralnih pitanja kao što su upis u birački spisak i prijave za glasanje u inostranstvu i prema boravištu. Nakon izbornog

dana, osporavanja rezultata pokrenula su građanske proteste širom Srbije.²³

Kuriozitet ovog ciklusa bila je zainteresovanost onlajn publike za formalne procedure izbornog procesa: naime, jedan tabloid je na svojoj Fejsbuk strani strimovao sednicu Republičke izborne komisije, što je do podneva narednog dana već imalo blizu pola miliona pregleda.

Tokom monitoringa kampanje, uočeno je znatno manje tehničkih napada na građanske i onlajn medije, ali i uspon trendova vezanih „za socijalnu patologiju, kojima nedostaje adekvatna stručna, interdisciplinarna pažnja”.²⁴ Od manipulativnih tehnika, popularno je bilo otvaranje lažnih naloga na mrežama za slanje obmanjujućih poruka u ime kandidata ili poznatih javnih ličnosti. Društvenim mrežama cirkulišu video i foto-svedočanstva kršenja izbornih pravila iz različitih opština širom zemlje, raskrinkavaju se lažne vesti, lažni profili, lažna saopštenja. Dok prilozi građana i aktivista uglavnom ostaju rasuti po mrežama, izborni štabovi koriste onlajn okruženje pretežno za jednosmernu komunikaciju, nezainteresovani za raspoložive digitalne alate.

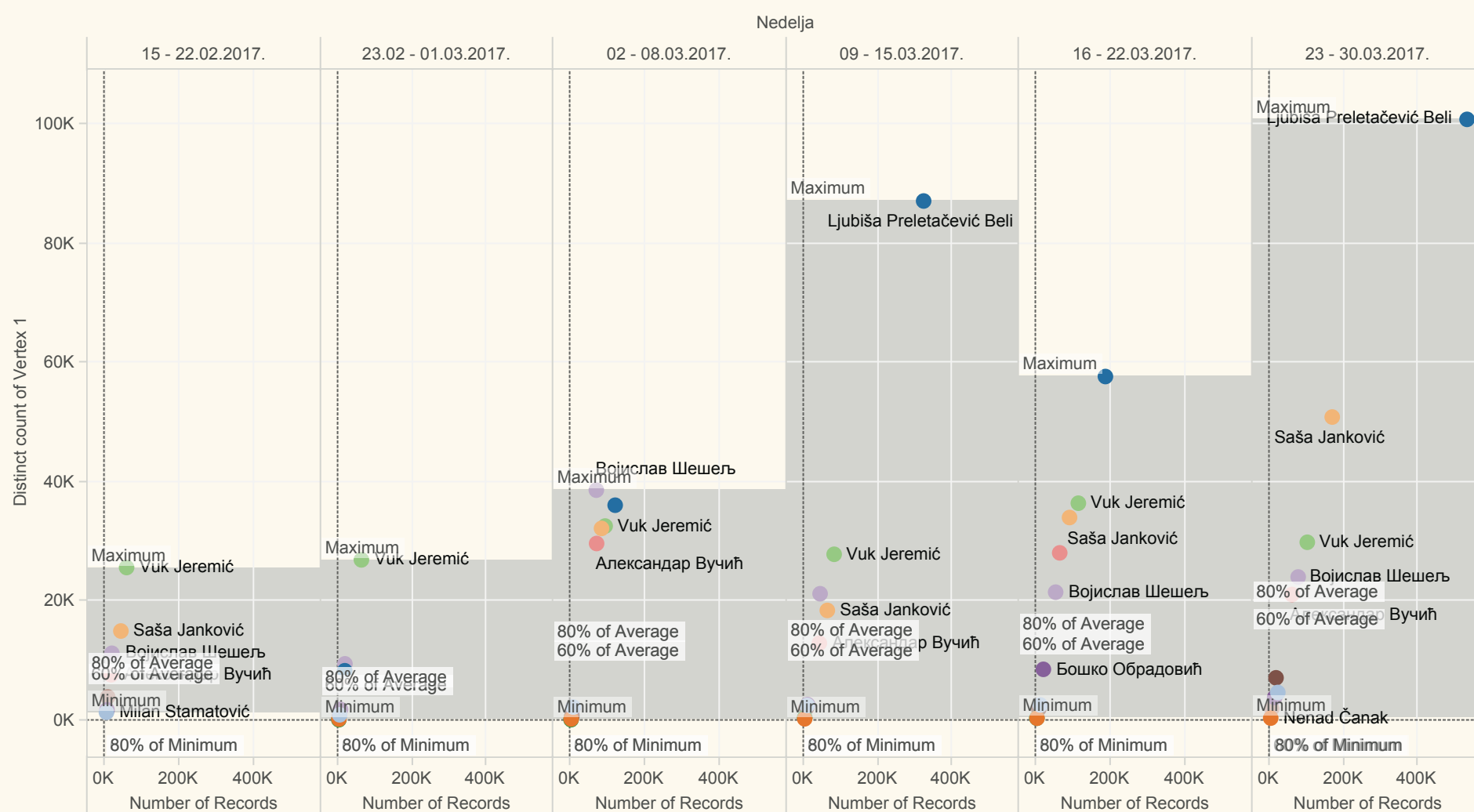
Uz nikad do kraja razrešeno pitanje može li biti izborne tišine na internetu, posebno je apostrofirano reklamiranje političkih aktivnosti onlajn, budući da su se akteri izborne trke u većoj meri okrenuli kampanji na društvenim mrežama kao sivoj zoni dozvoljenog političkog oglašavanja.

Najmasovnije kršenje prava zabeleženo je kada je u javnost procurila baza sa očigledno nezakonito prikupljenim ličnim podacima preko 400.000 građana iz cele Srbije, koja je korišćena u političke svrhe, odnosno za ekonomsko profilisanje ljudi.²⁵ Podaci su bili sortirani u nekoliko stotina tabela sa osnovnim informacijama kao što su JMBG i kontakti, ali i osetljivim podacima o političkom opredeljenju, zdravstvenom stanju i ekonomskom položaju targetiranih građana.

SHARE Fondacija je u ovom izbornom ciklusu pretresla i sajtove i mobilne aplikacije predsedničkih kandidata, odnosno njihove politike privatnosti i kolačića u kontekstu poštovanja pravila zaštite podataka o ličnosti i utvrdila da ih se kandidati uglavnom ne pridržavaju.²⁶

Monitoring predsedničke onlajn kampanje 2017, labs.rs

Broj interakcija i učesnika

6 Jedan od najupečatljivijih događaja predizborne kampanje na internetu bio je prvi online skup Srpske napredne stranke, kao alternativa masovnim skupovima širom zemlje kojih, zbog zabrane javnog okupljanja, u ovoj predizbornoj kampanji gotovo da nije ni bilo. Predsednik Srbije nastupio je pred više desetina ekrana preko kojih su ga pristalice pratile iz svojih domova.

Najava Fejsbuka da će sistem transparentnosti i potvrde autentičnosti izbornih i političkih oglasa na ovoj društvenoj mreži konačno uključiti i Srbiju, nije realizovana, ali je SHARE svojim monitoringom obuhvatio zvanične FB strane učesnika u trci, prateći oglasne poruke i interakcije sa korisnicima.³⁶

IZBORNA GODINA: 2022.

Izbori za predsednika Republike Srbije + Izbori za poslanike Narodne skupštine Republike Srbije + Izbori za odbornike Skupštine grada Beograda i još 12 gradova i opština

Opšti izbori – redovni za predsednika i vanredni republičke poslanike – održani su 3. aprila, kao neka vrsta ishoda višemesečnih razgovora vlasti i opozicije o izbornim uslovima. Predsednički izbori rešeni su već u prvom krugu, dok je u parlamentu donekle ublažena gotovo apsolutna dominacija vladajuće stranke i njenih satelita.

Posmatrači ističu nezapamćene razmere tzv. funkcionerske kampanje i učešća institucija države u „kampanji pre kampanje“ koja se proteže mesecima pre zvaničnog raspisivanja izbora.³⁷ Zloupotrebe se kreću od intenzivnih jednokratnih programa novčane pomoći, do korišćenja institucija i najuticajnijih medija kao kanala za stvaranje prednosti vladajuće većine i građenje kulta ličnosti predsednika Aleksandra Vučića, uključujući obračune sa političkim protivnicima, civilnim društvom i nezavisnim medijima.

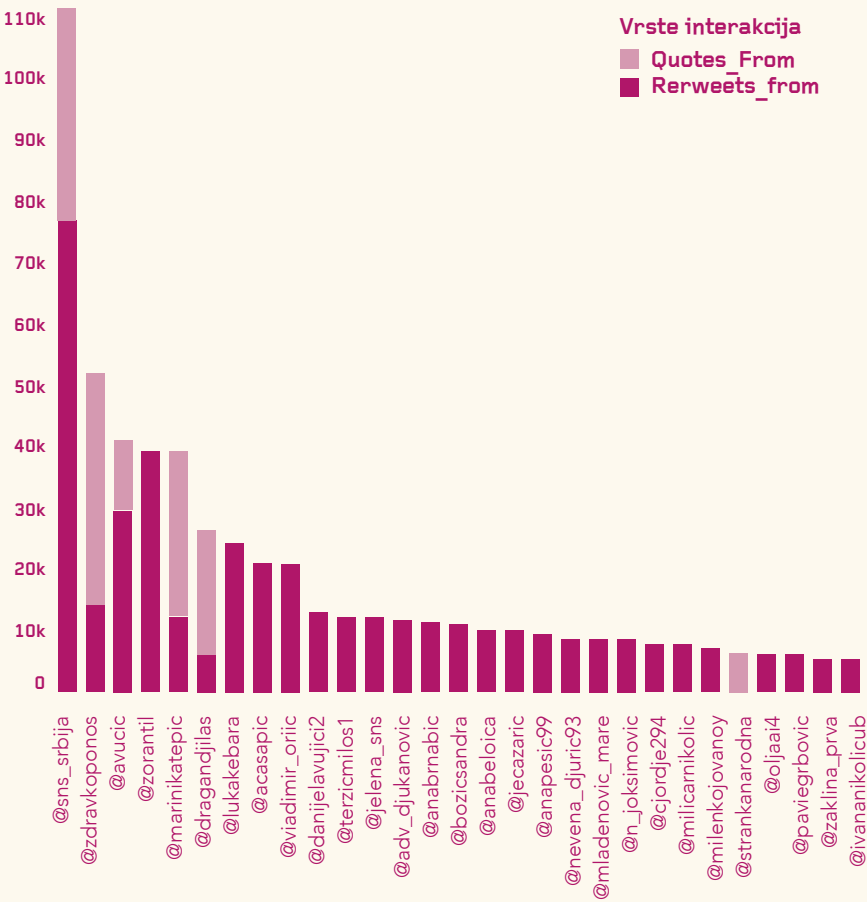
Beleži se hronični manjak političkog pluralizma u najgledanijim elektronskim medijima, gde disbalans u zastupljenosti političkih aktera prati i pristrasnost izveštavanja o predstavnicima vladajuće većine.

Dok kampanja na internetu izmiče kontroli info tokova, u analizi predizborne kampanje uočeno je svojevrsno kruženje sadržaja između društvenih mreža i tradicionalnih medija, u kom je sve teže utvrditi ko zapravo kreira vest i šta je njena poruka.³⁸ U poređenju sa ranijim ciklusima, monitoring beleži znatno manje slučajeva grube zloupotrebe digitalnog okruženja u cilju dovođenja biračkog tela u zabludu.

Vladajuća stranka i njen lider Aleksandar Vučić imali su znatno veću prisutnost i angažman na društvenim mrežama, posebno na Tviteru. SNS je koristio koordinisane mreže naloga za širenje sadržaja, dok su opozicione stranke imale manji domet. Pored toga, SNS je intenzivno koristio sponzorisane objave, što je omogućilo veću vidljivost njihovih poruka.

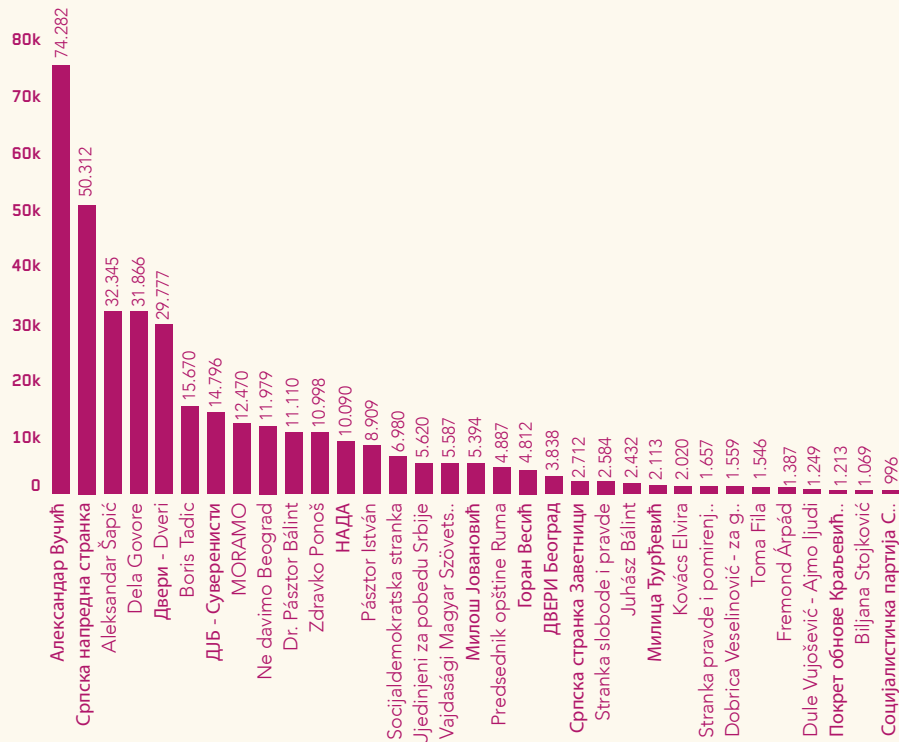
Transparentnost finansiranja političkih kampanja ostala je problematična, posebno u pogledu oglašavanja na društvenim mrežama. Iako su uvedena stroža pravila za političke reklame na Fejsbuku, i dalje postoje sive zone koje omogućavaju netransparentno oglašavanje.

Citati / Retvitovi

Angažman na Tviteru tokom kampanje 2022, SHARE Fondacija

Ukupna potrošena suma na reklame (EUR)

Ukupna potrošnja na reklame na Fejsbuku tokom izbora 2022, SHARE Fondacija

IZBORNA GODINA: 2023.

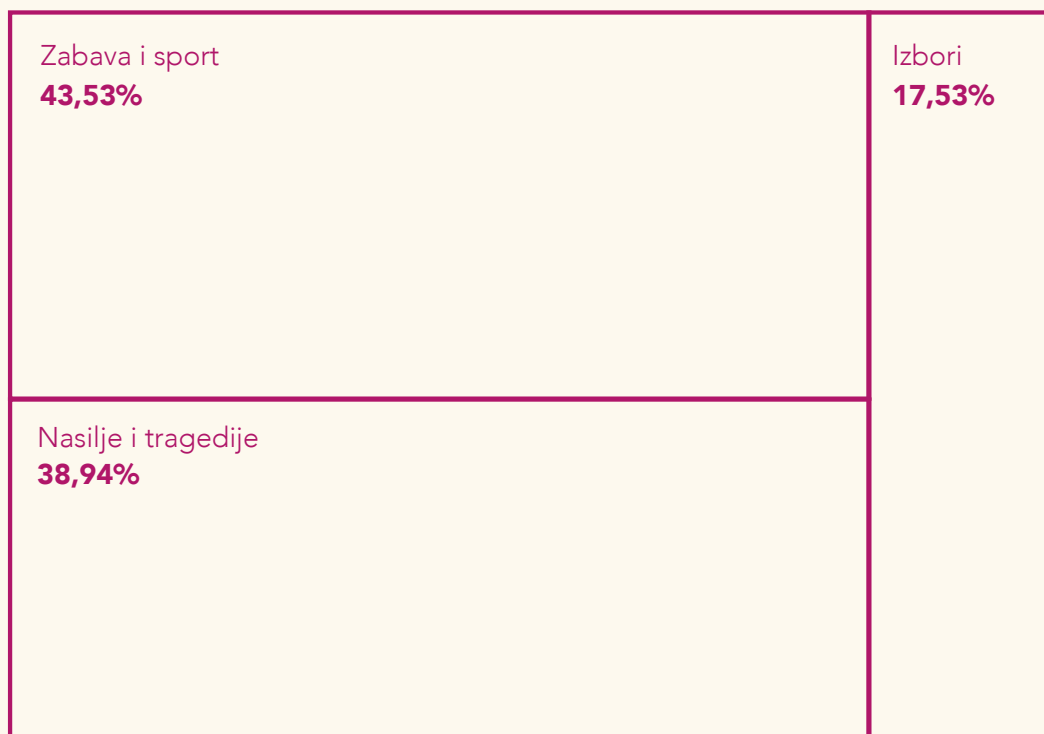
Izbori za poslanike Narodne skupštine Republike Srbije + Izbori za poslanike Skupštine AP Vojvodine + Izbori za odbornike Skupštine grada Beograda i još 64 gradova i opština

Raspisan tri godine pre roka, još jedan krug vanrednih parlamentarnih izbora održan je 17. decembra, zajedno sa pokrajinskim i lokalnim izborima u oko trećini samouprava u Srbiji, u mnogima od kojih su vlasti podnele ostavke kako bi pokrenule ciklus, uključujući Beograd.

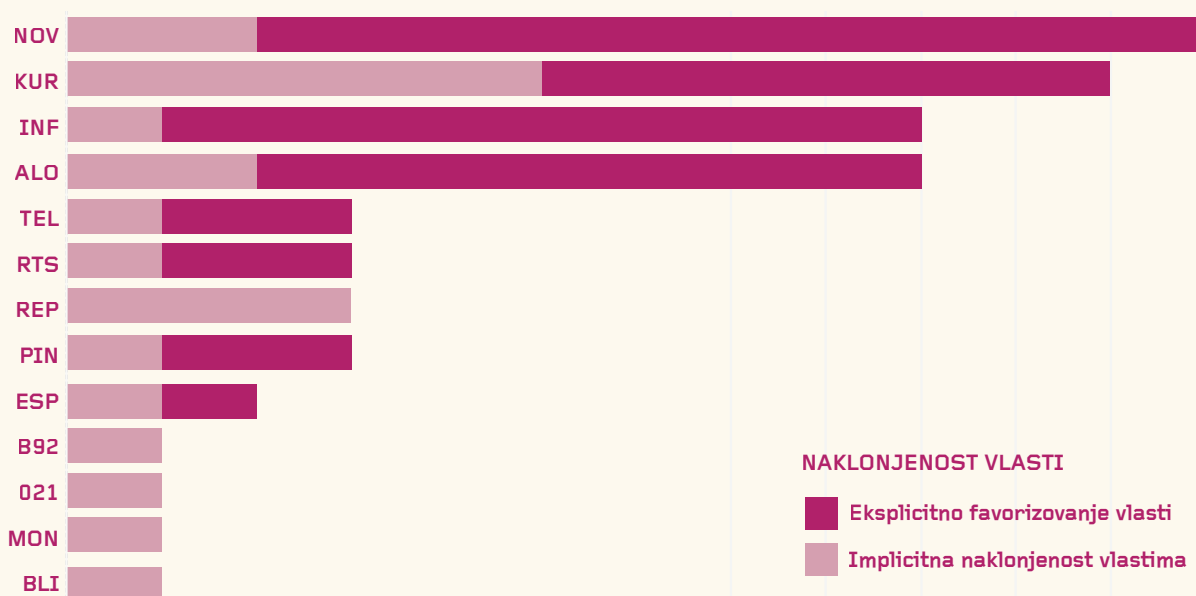
U predlogu za raspisivanje prevremenih izbora, Vlada je navela potrebu da se obezbedi „viši stepen demokratičnosti i smanjenje tenzija između suprotstavljenih opcija u društvu”.³⁹ Tenzije su zaista dosegle nove dubine, posebno nakon teške tragedije u beogradskoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar” 3. maja, kada je učenik vatrenim oružjem ubio devetoro đaka i školskog čuvara. Samo dan kasnije, u naseljima prigradske opštine Mladenovac, mladić naoružan automatskom puškom i pištoljem ubio je devetoro i ranio 13 osoba. U Beogradu, a zatim i u drugim gradovima Srbije, pokrenuti su građanski protesti pod sloganom „Srbija protiv nasilja” sa nizom zahteva od kojih nijedan nije ispunjen.⁴⁰ Deo opozicije u septembru izlazi sa zahtevom za raspisivanje vanrednih izbora.⁴¹

U digitalnoj sferi, tenzije nisu ništa slabije. Krajem novembra, dobili smo prvu potvrdu o prisustvu špijanskog softvera poslednje generacije „Pegasus” na teritoriji Srbije, odnosno na uređajima dvoje pripadnika civilnog društva.⁴² Izuzetno intruzivan program, koji se aktivira na daljinu bez učešća vlasnika uređaja, koriste nedemokratski režimi širom sveta za špijunažu opozicije, civilnog društva, nezavisnih medija, disidenata i drugih aktera koji nastupaju u javnom interesu.

Zabeleženi su i brojni tehnički napadi na različite aktere, od kritične infrastrukture do malih onlajn medija, dok istraživače posebno zabrinjava i rast kršenja prava na privatnost i zaštitu podataka.⁴³ Mada je razrešenje spora između vlasti, namerene da legalizuje masovni biometrijski nadzor u javnim prostorima, i građana i organizacija civilnog društva koji se tome protive, odloženo za novi saziv parlamenta – jasno je da su intruzivne tehnologije već uveliko

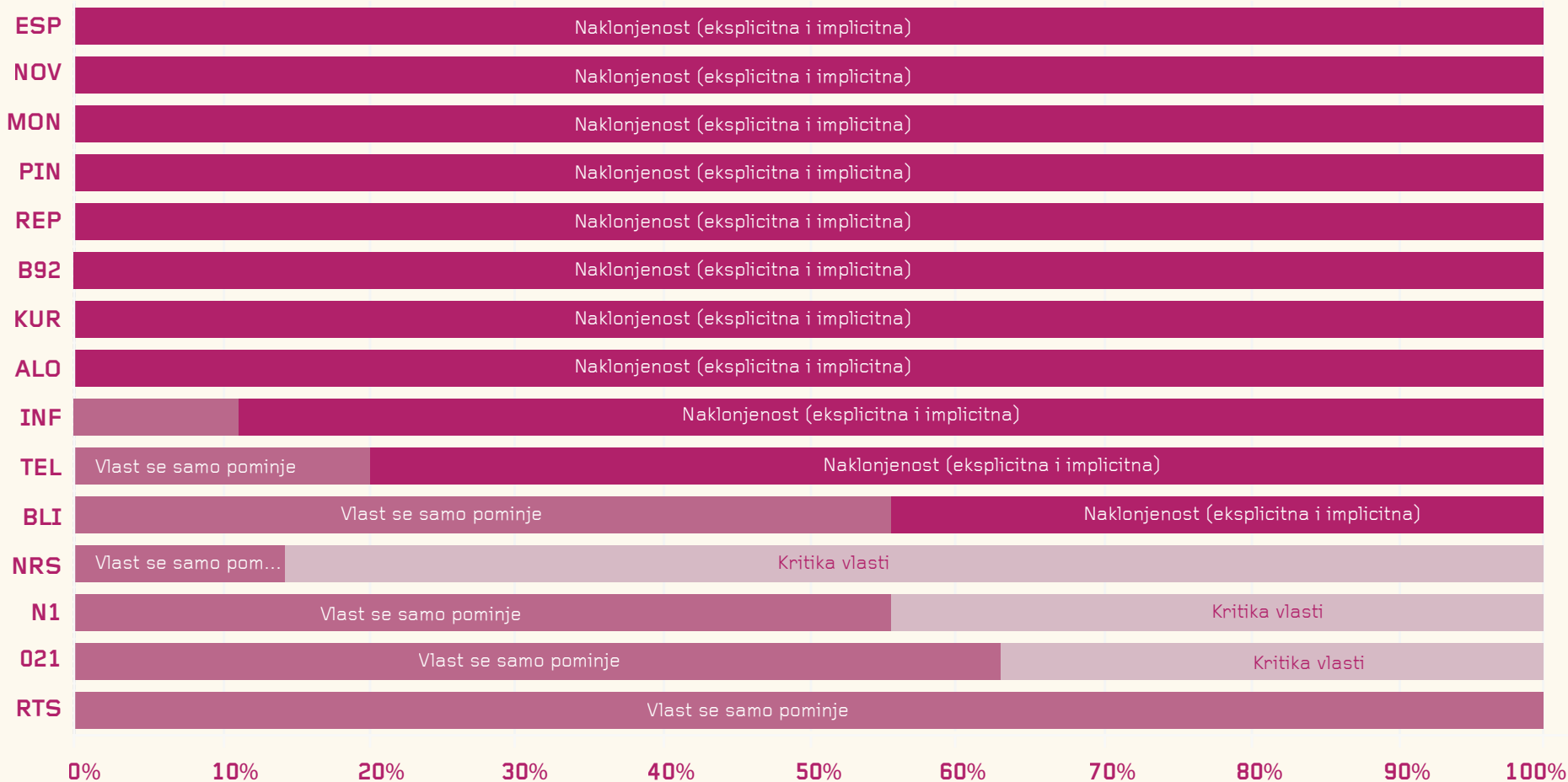

Najzastupljenije teme u onlajn medijima tokom predizborne kampanje 2023. godine, SHARE Fondacija

u primeni u različitim oblastima javnog života. Između ostalog, utvrđena je prekomerna obrada podataka o ličnosti u informacionom sistemu Socijalna karta, a zahvaljujući dehumanizaciji socijalne zaštite automatizovanim odlučivanjem, za nešto više od godinu dana rada sistema broj ljudi koji koriste socijalnu zaštitu smanjen je za blizu 35.000.⁴⁴

Monitoring medijskih portala tokom izborne kampanje pokazao je da su sami izbori bili tema od slabog interesovanja: samo 17% centralnog sadržaja najuticajnijih onlajn medija bilo je posvećeno izborima.⁴⁵ Informativni prostor bio je pretežno rezervisan za zabavno-nasilni tematski blok, dok su izbori i društveno-politički relevantne teme istisnute na informativnu marginu. Osim dominacije sporta, zabave, crne hronike i ratova u inostranstvu, zabrinjava i nizak ukupan udeo originalnog sadržaja, odnosno vesti iz vlastite produkcije najuticajnijih medija. Sličnost tema odabranih za noseću vest ukazuje na određeni stepen medijske koordinacije, dok je prepisivanje ili prepričavanje postala preovlađujuća praksa.

BONUS IZBORNA GODINA ILI UMEMO ZAKLJUČKA: 2024.

Lokalni izbori za odbornike skupština opština i gradova

U poređenju sa groznicom opštih izbora 2020. godine ili bilo kojim drugim nacionalnim „praznikom demokratije“, ovaj izborni ciklus možda zvuči nedovoljno važno zbog odrednice lokalnog. Značajnije mesto u javnoj sferi ovi izbori su stekli uglavnom zato što se među 89 gradova i opština u kojima su raspisani ponovo našao i Beograd, odnosno 17 beogradskih opština. Nešto javne imaginacije nakratko je osvojio i Niš, čija je centralna gradska opština Medijana postala prva opština u Srbiji u kojoj je opozicija smenila naprednjake.⁴⁶

Poslednji izbori u deceniji ubedljive hegemonije Srpske napredne stranke, održani 2. juna, bili su svedočanstvo urušavanja još jedne institucije od značaja za funkcionalnu demokratiju – lokalnu samoupravu. Centralizacija odlučivanja o svakodnevicima manjih zajednica dosegla je razmere u kojima su političari na terenu postali nevažni, kao nasumice uneti na lokalnu izbornu listu koja u nazivu nosi ime nezvaničnog stranačkog šefa, a samo formalno predsednika svih građana. Lokalni uticaj na projekte stranačkog vrha koji ugrožavaju interese, a ponekad i zdravlje meštana, praktično je ništavan.

Sama kampanja je, sad već po običaju, protekla u atmosferi velikih tenzija i skromnih političkih očekivanja. Izražene u brojkama, povreda ljudskih prava u digitalnom okruženju zabeležene tokom godišnjeg monitoringa nisu bitno odstupale od nivoa iz prethodnih perioda,⁴⁷ ali bi njihova zloćudnost i sredstva izvršenja trebalo da dignu čitavo društvo na uzbunu.

Grupe na platformama za anonimovanu razmenu poruka, poput Telegrama, nekažnjeno su se razvile u sredstvo masovnog seksualnog nasilja nad ženama i devojčicama, čiji se intimni sadržaji, stvarni ili generisani uz pomoć veštačke inteligencije, koriste za javno sramoćenje, ućutkavanje i iznudu.⁴⁸ Veštačka inteligencija je od koristi i za političke manipulacije: proročimska televizija u svojim vestima, na primer, u više navrata emituje mašinski generisanu izjavu opozicionog političara, jer je u ranijim slučajevima prolazila samo sa opomenom regulatornog tela, koje sad više ni ne reaguje na takvo ponašanje.⁴⁹

U infoferi koja se sistematski pretvara u šum, gde prosečan građanin više nije u stanju da razazna ni stvarnost informacija koje mu se serviraju, a kamoli njihove izvore ili relevantnost, postaje sve teže čak imenovati i popisati događaje.

Takođe, u svakom narednom izbornom ciklusu istraživači imaju sve suženiji pristup podacima neophodnim za analizu političkih aktivnosti i opštih društvenih trendova. S jedne strane, u analognoj sferi, taj pristup sužava nedosledna primena pravila o javnosti rada izabranih službenika javne uprave i transparentnosti kampanja kandidata za funkcije,⁵⁰ a sa druge, u digitalnoj sferi, algoritamsko ograničavanje podataka generisanih na vlasničkim platformama koje se promovišu u ulozi javnog foruma.⁵¹

Ipak, na znanjima o novom medijskom ekosistemu stečenim u protekloj deceniji, uz stalnu borbu za ljudska prava i slobode u digitalnom okruženju, nesporno izrasta nova generacija građana Srbije kojoj su međusobne decentralizovane, horizontalne veze dovoljno komforne, a lokalnost iskustva prirodno polazište za globalnu akciju. Možda će, svemu uprkos, način na koji će ta generacija artikulirati svoje potrebe s lakoćom izvući društvo iz stanja anomalije, dezintegracije normi i vrednosti koje ga drže na okupu, čiji horizont danas nismo u stanju ni da nazremo.

REFERENCE

- 1 Emily Ann Wright, „State Led AI and Biometric Surveillance Initiatives in a Captured State: How Serbia’s Draft Law on Internal Affairs (2021/2022) will Impact Civil Society and Serbia’s Path Toward Democracy“, 17. maj 2023, https://www.partners-serbia.org/public/news/AI_Analysis_Capstone_Submission.pdf
- 2 „Raspisani izbori“, BIZLife, 29. januar 2014, <https://bizlife.rs/66061-raspisani-izbori/>
- 3 „OKO izbora 19 : parlamentarni izbori u Republici Srbiji 16. marta 2014. godine“, CeSID, decembar 2014, <https://www.cesid.rs/pdfovi/Okolo%20izbora%2019.pdf>
- 4 „Izbori 2014: Izlaznost tek 53 odsto, ubedljiva pobeda SNS, Vučić premijer“, N1, 11. jun 2020, <https://n1info.rs/vesti/a608844-izbori-2014-najniza-izlaznost-u-istoriji-ubedljiva-pobeda-sns-vucic-premijer/>
- 5 „Vučić u medijskim smetovima“, Kontrapress, 1. februar 2014, <http://kontrapress.com/clanak.php?rub=Objavljetina&url=Vucic-u-medijskim-smetovima>
- 6 „NUNS, NDNV i SHARE Fondacija osuđuju cenzuru na internetu“, NDNV, 2. februar 2014, <https://ndnv.org/2014/02/nuns-ndnv-share-fondacija-osuduju-cenzuru-na-internetu/>
- 7 „Slučaj ‘Supermena iz Feketića’ godinu dana kasnije“, SHARE Fondacija, 19. februar 2015, <https://resursi.sharefoundation.info/sr/resource/slucaj-supermena-iz-feketica-godinu-dana-kasnije/>
- 8 Milica Jovanović, „Mećava u Feketiću“, 4. februar 2014, <https://pescanik.net/mecava-u-feketicu/>
- 9 „Botovi i sloboda“, Blog Pečko pivo, 5. april 2015, <http://peckopivo.com/2015/04/05/botovi/>
- 10 „Stari tekst o bot organizaciji za Newsweek“, Blog AstroG, 7. mart 2018, <https://astrogalfa.wordpress.com/category/boticnablock-2/>
- 11 „Vučić: Vanredni izbori u Srbiji 24. aprila“, Al Jazeera Balkans, 1. mart 2016. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2016/3/1/vucic-najavio-izbore-za-24-april>
- 12 Ivica Petrović, „Zašto su raspisani izbori u Srbiji?“, 18. januar 2016, <https://www.dw.com/bs/za%C5%A1to-su-raspisani-izbori-u-srbiji/a-18986231>
- 13 „Funkcionerska kampanja 2016 izveštaj i tabela“, Transparentnost Srbija, 23. maj 2016, [transparentnost.org.rs/funkcionerska-kampanja-2016-izvestaj-i-tabela/](https://izbori.transparentnost.org.rs/funkcionerska-kampanja-2016-izvestaj-i-tabela/)
- 14 „Internet sve pamti“, SHARE Fondacija, 28. maj 2014, <https://resursi.sharefoundation.info/sr/resource/internet-sve-pamti/>
- 15 „Šefica Vučićevog PR: Zamolila sam N1 da ne objavljuju snimak da bismo zaštitili Andrejevo dete i majku“, Cenzolovka, 28. jul 2017, <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/vucicev-pr-zamolila-sam-n1-da-ne-objavljuju-snimak-da-bismo-zastitili-andrejevo-dete-i-majku/>
- 16 Anđela Milivojević, „Ispovesti uhapšenih zbog komentara na Fejsbuku“, 15. oktobar 2014, <https://www.cins.rs/ispovesti-uhapsenih-zbog-komentara-na-fejsbuku/>
- 17 „Sajt Peščanika pod žestokim hakerskim napadima“, N1, 18. jun 2015, <https://n1info.rs/vesti/a70020-hakerski-napad-na-sajt-pescanika/>
- 18 „Izbori u Srbiji – 2016: Analiza online medija i društvenih mreža“, SHARE Labs, 25. juni 2016, <https://labs.rs/sr/analiza-onlajn-medija-i-drustvenih-mreza-tokom-izbora-2016-u-srbiji/>
- 19 „Vučić podneo ostavku Skupštini“, RTS, 30. maj 2017, <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/2752358/vucic-podneo-ostavku-skupstini.html>
- 20 „Izabrana Vlada Srbije na čelu sa Anom Brnabić, ministri položili zakletvu“, Agencija Beta, 29. juni 2017, <https://web.archive.org/web/20170803125026/http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/66953-pocela-sednica-parlamenta-poslanici-postavljaju-pitanja>
- 21 „BIRODI: Vučić 2017. godine proveo više od 8 sati u funkcionerskoj kampanji“, Nedeljnik, 9. avgust 2019, <https://www.nedeljnik.rs/biroti-vucic-2017-godine-proveo-vise-od-8-sati-u-funkcionerskoj-kampanji/>
- 22 „Predsednički izbori 2017 – Izveštaj dugoročnih posmatrača“, CRTA, mart 2018, <https://crt.rs/wp-content/uploads/2018/03/Predsednicki-izbori-2017-Izvestaj-dugorcnih-posmatraca.pdf>
- 23 Antonela Riha, „Izbori u Srbiji: pobeda ‘čista kao suza’ a prljava kao kampanja“, 10. april 2017, <https://www.balkanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Izbori-u-Srbiji-pobeda-cista-kao-suza-a-prljava-kao-kampanja-179217>

- 24 „Monitoring predsedničke onlajn kampanje 2017 – trendovi i tenzije na internetu“, SHARE Fondacija, 14. mart 2017, <https://resursi.sharefoundation.info/sr/resource/monitoring-predsednicke-onlajn-kampanje-2017-trendovi-i-tenzije-na-internetu/>
- 25 „Šta stranke znaju o vama: Nađena baza podataka 400.000 ljudi“, N1, 25. mart 2017, <https://n1info.rs/vesti/a237644-sta-stranke-znaju-o-vama-procurili-podaci-400000-gradjana/>
- 26 „Monitoring predsedničke onlajn kampanje 2017 – trendovi i tenzije na internetu“, SHARE Fondacija, 14. mart 2017, <https://resursi.sharefoundation.info/sr/resource/monitoring-predsednicke-onlajn-kampanje-2017-trendovi-i-tenzije-na-internetu/>
- 27 „Predsednik Vučić raspisao parlamentarne izbore za 26. april“, N1, 4. mart 2020, <https://web.archive.org/web/20200305063326/http://rs.n1info.com/Vesti/a574772/Predsednik-Vucic-raspisao-parlamentarne-izbore-za-26-april.html>
- 28 „Korona virus i vanredno stanje u Srbiji: Šta to znači i koje mere su uvedene“, BBC News na srpskom, 16. mart 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51905122>
- 29 Jovana Čolić, „Sekuritizacija pandemije tokom predizborne kampanje u Srbiji 2020. godine“, decembar 2021. <https://hrcak.srce.hr/file/404562>
- 30 „Vlada Srbije: Za obaveštavanje javnosti o korona virusu zadužen isključivo Krizni štab“, Radio Slobodna Evropa, 31. mart 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30520717.html>
- 31 „Nakon privođenja i puštanja novinarke Vlada Srbije povlači zaključak o medijskom izveštavanju“, Radio Slobodna Evropa, 2. april 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vlada-srbija-hapsenje-novinarke-ana-lalic-brnabic-nova/30525262.html>
- 32 „Razgovor s Anom Lalić: ‘Kad su me priveli, provalili su mi u mobitel i otkrili izvore’“, Lupiga, 10. april 2020, <https://lupiga.com/intervju/razgovor-s-anom-lalic-kad-su-me-priveli-provalili-su-mi-u-mobitel-i-otkrili-izvore>
- 33 Jovana Čolić, „Sekuritizacija pandemije tokom predizborne kampanje u rbiji 2020. godine“, decembar 2021. <https://hrcak.srce.hr/file/404562>
- 34 „Twitter Axes Thousands of Accounts ‘Promoting Serbia’s Ruling Party’“, BIRN, 2. april 2020, <https://balkaninsight.com/2020/04/02/twitter-axes-thousands-of-accounts-promoting-serbias-ruling-party/>
- 35 Daniel Bush, „‘Fighting Like a Lion for Serbia’: An Analysis of Government-Linked Influence Operations in Serbia“, 2. april 2020, https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/serbia_march_twitter.pdf
- 36 „#izbori2020/Kampanja u samoizolaciji“, SHARE Fondacija, 25. jun 2020, <https://www.sharefoundation.info/sr/izbori2020-kampanja-u-samoizolaciji/>
- 37 „Izbori 2022: Kampanja pre kampanje“, CRTA, februar 2022, https://crt.rs/wp-content/uploads/2022/02/Izbori-2022_kampanja-pre-kampanje_oktobar-2021-februar-2022.pdf
- 38 „Nedovršena priča: analiza predizborne onlajn kampanje 2022“, SHARE Labs, <https://monitoring.labs.rs/doc/reports/Izbori-2022.-izvestaj.pdf>
- 39 „Vlada Srbije uputila predlog Vučiću za raspisivanje parlamentarnih izbora“, Radio Slobodna Evropa, 30. oktobar 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbori-srbija-vlada/32660301.html>
- 40 Zahtevi građanskih protesta „Srbija protiv nasilja“, <https://protivnasilja.rs/>
- 41 „Deo opozicije predao zahtev za prevremene izbore u Srbiji“, Radio Slobodna Evropa, 11. septembar 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-opozicija-zahtev-za-vanredne-izbore/32587591.html>
- 42 „Otkriveni pokušaji špijunskih napada na mobilne uređaje pripadnika civilnog društva“, SHARE Fondacija, 20. novembar 2023, <https://www.sharefoundation.info/sr/otkriveni-pokusaji-spijunskih-napada-na-mobilne-uredaje-pripadnika-civilnog-drustva/>
- 43 Mila Bajić, Snežana Bajčeta, Ninoslava Bogdanović i Bojan Perkov, „Spirala digitalnog nasilja: Godišnji izveštaj monitoringa povreda digitalnih prava u Srbiji za 2023“, SHARE Fondacija, januar 2024, <https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/SPIRALA-DIGITALNOG-NASILJA-1.pdf>
- 44 „(Anti) socijalne karte: Kako je zakon otežao pristup socijalnoj zaštiti“, Inicijativa A11, <https://antisocijalnekarke.org/>
- 45 „Izbori 2023. na informativnoj margini: Analiza predizborne kampanje u onlajn medijima“, SHARE Fondacija,

januar 2024, <https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/Izbori-na-informativnoj-margini-2023.pdf>

46 Boris Denča, „Medijana: Opozicija 16:SNS 11“, FoNet, 16. jun 2024, <https://fonet.rs/politika/izbori-2024/36495669/medijana-opozicija-16sns-11.html>

47 „Kampanja tenzija, pravno zastrašivanje i seksualna eksploatacija“, SHARE Fondacija, 27. septembar 2024, <https://www.sharefoundation.info/sr/kampanja-tenzija-pravno-zastrasivanje-i-seksualna-eksploatacija/>

48 Ana Zdravković, Nikolina Tomašević i Staša Ivković, „Telegram iza senke: incest, dečija i osvetnička pornografija“, Osnazene, 2024, <https://osnazzene.org.rs/blog/telegram-iza-senke-incest-decija-i-osvetnicka-pornografija/>

49 Danica Đokić, „Pink u vestima prikazivao lažne izjave Save Manojlovića kreirane uz pomoć veštačke inteligencije. REM ne reaguje“, Cenzolovka, 17. maj 2024, <https://www.cenzolovka.rs/drzava-i-mediji/pink-u-vestima-prikazivao-lazne-izjave-save-manojlovica-kreirane-uz-pomoc-vestacke-inteligencije-rem-ne-reaguje/>

50 „Transparentnost izborne kampanje“, Transparentnost Srbija, <https://izbori.transparentnost.org.rs/category/transparentnost/>

51 Mila Bajić, „Zašto je svake godine sve teže pratiti izbornu kampanju na mrežama?“, SHARE Fondacija, 13. novembar 2023, <https://www.sharefoundation.info/sr/zasto-je-svake-godine-sve-teze-pratiti-izbornu-kampanju-na-mrezama/>

DIGITALNE
HRONKI
-
DECENTIA
SLOBODE I
RESPRISJE
NA
INTERNETU
U SRBIJI